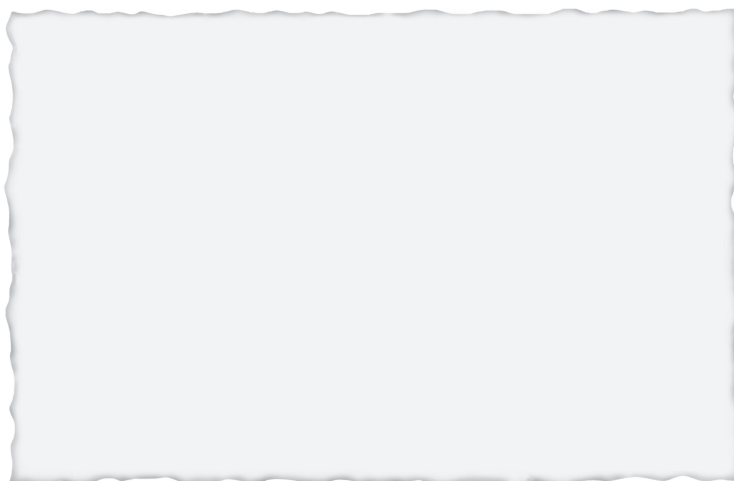


דיון במשמעותה של יצירה בצל המוות באמצעות עבודתו של שמואל בק

ביחידת הסיכום נעסוק ביכולת ליצור בתוך מציאות של גטו ונתמקד בתערוכת האמנות שהוצגה בגטו באפריל 1943 וביצירתו של הצייר שמואל בק בימי הגטו ולאחר השואה, מתוך מטרה לקיים דיון על משמעותם של חיי רוח, דת ויצירה בצל המוות.

שמואל בק נולד בשנת 1933 בוויילנה למשפחה שהשתייכה למעמד הבינוני. אמו הבחינה בכשרון הציור המיוחד שלו כבר כשהיה בן שלוש ועודדה אותו לעסוק בכך. עם הגירוש לגטו נשלח אביו למחנה עבודה ובק ואמו התחבאו במנזר, אולם מכיוון שהגרמנים החלו לחשוך, נאלצו לברוח ולחזור לגטו.

במרס 1943 הזמינו המשוררים אברהם סוצקבר ושמריהו קצ'רגינסקי את שמואל בן התשע להציג את יצירותיו בתערוכת אמנות שערכו בגטו.



הילד שמואל בק והמשורר אברהם סוצקבר

אתמול, ב־28 בחודש, ב־12 בצהריים, התקיימה במבואה של תיאטרון הגטו הפתיחה של תערוכת האמנות, שהובטחה זה מכבר. הכניסה לאולם עשתה רושם משונה: הייתכן? לשם מה צריך את זה בכלל? אבל עם הכניסה לאולם התערוכה מתמלא הלב בחום למראה תמונות, ציורים, פסלים, פרויקטים שונים, וביניהם יצירות אמנות רבות שנעשו בגטו. [...]

את עיקר תשומת הלב מושכים רישומיו של הילד בן ה־9 ס' באק. נראה שהילד הזה מחונן בכשרון יוצא דופן, המתבטא ממש בכל קו וקו.

התערוכה מחממת את הלב. אבל הוא מצטנן ביציאה מן התערוכה. בחצר הבית ברחוב רודניצקה 6 מוצגת התערוכה השנייה. שם מוטלות על כל מיטלטליהן משפחות שלקחו את רכושן, משפחות הפליטים שבאו זה מקרוב ממיכלישוק.

Herman Kruk, Edited by Benjamin Harshav; Translated by Barbara Harshav, **The last days of the Jerusalem of Lithuania Chronicles from the Vilna ghetto and the camps, 1939-1944** (New Haven: Yale University Conn, 2002), pp. 490.
 המהדורה בעברית תצא לאור בקרוב בהוצאת יד ושם.

הרמן קרוק (1897-1944): ממנהיגי "הבונד" בפולין ומרושמי קורות גטו וילנה. ביומנו תיאר בפירוט את חיי היום־יום בגטו. קרוק ניהל את הספרייה בגטו ועבד בכפייה בעבור הגרמנים במיון אוצרות ספרות יהודיים שנמצאו בספריות בעיר. הוא וחבריו הצליחו להבריה לגטו כתבי יד וספרים חשובים ולמנוע את העברתם לגרמניה. עם חיסול הגטו נשלח למחנה קלוגה באסטוניה, ושם המשיך בכתיבת היומן עד יום לפני הירצחו ב־18 בספטמבר 1944, ימים אחדים לפני השחרור.

• "לשם מה צריך את זה בכלל?": הסבירו את שאלתו של קרוק.



בדברי פתיחה לתערוכה שבה הוצגו ציוריו של שמואל בק בירושלים בשנת 2006 אמר בק על תערוכת האמנות בגטו את הדברים האלה:

יש זיכרון אחד הנצור עמי שאין ביכולתי למחוק. השנה היא 1943 ואני בן תשע. התצוגה הראשונה של יצירותיי נערכת בטרקלין הכניסה של תיאטרון גטו וילנה, אשר הכניסה אליו היא דרך חצר היודנראט ברחוב רודניקה 6. אותם אמני וילנה, ששרדו את ההוצאות להורג הרבות, עומדים להציג מיצירותיהם וקבוצה נכבדת מרישומיי תופשת קיר שלם. הוריי ואני, כפות ידיי בכפות ידיהם, חוצים את הכיכר שמראה כערמת זבל מצחינה. הקרקע זרועה במאות פליטים שגורשו מאיזה גטו קטן בסמוך לעירנו. העין מתקשה להבדיל בינם לבין מטלטליהם המרופטים. מקצתם ישובים על מזוודותיהם, אחרים עומדים, רבים שכובים על

הקרקע, כאילו נפחו נשמתם. זו הפעם הראשונה שאני עומד להציג את יצירותי, אולם ליצורים אלו השקועים בצרתם כלל לא אכפת. בעוד יומיים יירו למוות ביער פונאר. אני מרגיש שלא בנוח, מאד שלא בנוח. אני שומט את ידי מידו של אבא ומתכופף למשוך בגרבי. אנחנו נכנסים בדלת, אולם ריח הריקבון השולט בחצר רודף אותנו. זיכרון זה על ריחותיו ירדוף אותי וישיגני במירב תערוכותיי העתידיות. אמנות, חיים, סבל ומוות - נשמתו של האמן.

יהודית שן-דר (עורכת), מסע ומשא: שמואל בק - 60 שנות יצירה (קטלוג התערוכה), יד ושם, ירושלים 2006, עמ' 5.

• אילו ניגודים מופיעים בדבריו של בק? איזה קושי עולה מדבריו?



חיי התרבות בגיטו וילנה החלו בו ביום שנכנסו לגיטו.

פעם נדמה היה לי, כי בשביל נידון למוות, או מגורש לאי, אין שום הגיון ליצור ערכי-אמנות. החיים הוכיחו לי, כי לא כן הדבר. האדם היוצר, בין אם הוא מתגורר בבית מלון מודרני או במדבר חולות ותנים; בין אם הוא ניצב תמה ומלא ערגה מול השמש השוקעת על שפת הים - או על עברי פי קבר, אשר הוא כרה במו ידיו - רוח היצירה לא סרה ממנו.

אברהם סוצקבר, גטו וילנה, שכוי, תל אביב 1947, עמ' 84.

אברהם סוצקבר (1913-2010): משורר ופרטיון, בימי השלטון הנאצי כתב יותר מ-80 שירים ופואמות. סוצקבר היה שותף פעיל בבחירת תוכן ההצגות שהועלו בתיאטרון הגטו. הגרמנים העבירו אותו בכפייה במיין אוצרות ספרות יהודיים שנמצאו בספריות בעיר, והוא וחבריו הבריחו לגטו ספרים, כתבי יד וחפצי אמנות כדי להצילם. בד בבד סייע סוצקבר ברכישת נשק בעבור המחתרת. עם חיסול הגטו יצא עם קבוצת פרטיזנים ליערות שבסביבה. לקראת סיום המלחמה סייע להעמיד לדין פושעים נאצים, ואחרי כן עלה לישראל.

- האם אפשר למצוא תשובה לשאלתו של קרוק בדבריו של סוצקבר?
- איזו תשובה נותן בק לשאלה זו?
- לאור מה שלמדתם, מה מקומה של היצירה בתוך עולם הגטו?



שמואל בק הוא כיום צייר ששמו נודע בכל העולם. ב־1976 צייר בק את הגטו.
* הציור בצבעים המקוריים מופיע על גב עטיפת החוברת וכן בדיסק המצורף.

- באיזה אופן מציג שמואל בק את הגטו בציור זה? התייחסו בתשובתכם למאפייני הציור השונים: צבע, צורה ושימוש בסמלים.



שימו לב: הגטו בציור נראה מבודד, כאילו אוכלוסיית העולם הוקיעה אותו מתוכה, וכמו תושביו הוא מסומן באות הקלון של הטלאי הצהוב. העיר עדיין עומדת על תלה, מגדלי הפעמונים של רבעיה הנוצריים מזדקרים כלפי מעלה ומתריסים כנגד בתיו המתפוררים והכלים של הגטו. הנוף העירוני שטוף באור צהוב, הד לצבעו של הטלאי. צורתה של העיר כצורת מצבה מרובעת, וגם בתיה מעוצבים כצורת מצבות. ייתכן שבק רומז בכך שהבית, שהוא סמל לחיים ולחמימות משפחתית, הפך להיות סמל למוות. אפשר שהיפוך תפקידים זה מרמז על המציאות המורכבת של גילויי חיים ומוות בגטו.

- האם לדעתכם ציורו של בק משקף את מציאות החיים הגטו כפי שלמדתם עליה?

